

КАПІТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Статтю присвячено виявленню основних тенденцій зміни капіталізації банківської системи України. В дослідженні розглянуто фактори підвищення капіталізації банківської системи України в 2006-2008 роках. Проаналізовано можливі шляхи зростання капіталізації комерційних банків в умовах фінансово-економічної кризи.

Ключові слова: фіктивна капіталізація, фінансова капіталізація, банківський сектор, ліквідність, адекватність регулятивного капіталу.

Статья посвящена выявлению основных тенденций изменения капитализации банковской системы Украины. В исследовании рассмотрены факторы повышения капитализации банковской системы Украины в 2006-2008 годах. Проанализированы возможные пути роста капитализации украинских банков в условиях финансово-экономического кризиса.

Ключевые слова: фиктивная капитализация, финансовая капитализация, банковский сектор, ликвидность, адекватность регулятивного капитала.

The article is devoted to revealing the basic trends of bank system capitalization changes in Ukraine. The factors of Ukrainian bank system capitalization growth are considered in the research. The possible ways of capitalization growth of Ukrainian banks in conditions of financial and economic crisis are analyzed.

Key words: fictitious capitalization, financial capitalization, bank sector, liquidity, adequacy of regulated capital.

Постановка проблеми. Концентрація банківського капіталу та підвищення рівня капіталізації банківської системи є надзвичайно важливим фактором динамічного розвитку фінансового сектору України. Капіталізація значною мірою визначає надійність банку, його потенціал проводити активні операції, особливо в умовах фінансової кризи, яка розпочалася в економіці України у другій половині 2008 року.

Таким чином, високий рівень капіталізації банків виступає гарантом стабільності національної валюти, забезпечує інвестиційну діяльність комерційних банків та гарантує фінансову стійкість банків при нестабільності фінансової системи.

В Україні рівень капіталізації банківської системи є недостатнім, становлення її відбувалося досить тривало і повільно. Інтенсифікація розвитку банківського сектору через проникнення іноземних інвестицій, процесів поглинання і приєднання мали місце переважно в 2005-2007 роках, що значно покращило стан банківського сектору, рівень конкурентоспроможності банків, якість банківських послуг. Позитивні наслідки були отримані

в тому числі й завдяки Програмі капіталізації банківської системи, що діяла у 2004 році в рамках діяльності Асоціації українських банків (АУБ).

Однак, опинившись на піку свого розвитку, цей сегмент фінансової системи був охоплений кризою, що негайно відбилося і на відпливі інвестицій за кордон, і на проведенні активної кредитної та депозитної політики. Особливо постраждали банки, що мали незначний обсяг власного капіталу, і були залежні від залучених коштів. Причиною цього стало більш швидке зростання активів банків порівняно із власним капіталом, що призвело до порушення нормативів адекватності регулятивного капіталу.

Отже, недокапіталізована банківська система виступає одним із проблемних питань розвитку сучасної економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням капіталізації банківської системи та окремим факторам, що її обумовлюють, займалися такі науковці, як Геєць В.М., Гриценко А.А., Герасименко В., Мандзюк Г., Марцин В.С.,

Міщенко В. та ін. В їх роботах, головним чином, розкрито сутність процесу капіталізації банківської системи [4; 6; 10], вплив іноземного інвестування на капіталізацію [3; 7; 9; 10], шляхи підвищення капіталізації вітчизняних банків [4; 6; 7; 9; 10] тощо.

Однак, лише одна з цих робіт присвячена аналізу ефективності запропонованих шляхів підвищення капіталізації [10], а оцінка цього процесу в останні роки (2006-2008) та проблеми капіталізації, з якими зіткнулася банківська сфера України в умовах сучасної фінансово-економічної кризи, в повній мірі не розглянуті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження виступають виявлення факторів підвищення банківської капіталізації та аналіз динаміки цього процесу в Україні в 2006-2008 роках для визначення основних закономірностей та особливостей розвитку банківської системи України.

Для цього передбачено вирішення таких завдань:

- визначення сутності капіталізації банків;
- аналіз динаміки капіталізації банківського сектору у 2006-2008 роках;
- виявлення особливостей і проблем нарощування капіталу в банківських установах в умовах кризи;
- інтерпретація можливих наслідків застосування напрямів підвищення капіталізації банківської системи України.

Виклад основного матеріалу. Капіталізацію банківської системи можна розглядати з двох боків: по-перше, з точки зору вартості акцій банку на вторинному фондовому ринку, по-друге, з точки зору сукупного капіталу банку. За першим варіантом, під капіталізацією в банківській сфері зазвичай розуміють капіталізацію фіктивного капіталу, що реалізується в поняттях фінансова капіталізація та фіктивна капіталізація.

Під фінансовою капіталізацію розуміють представлення реального капіталу в цінних паперах і його фінансовою оцінкою. Фіктивна капіталізація має місце, коли фінансова оцінка капіталу на ринку цінних паперів перевищує реальний капітал, функціонуючий у сфері виробництва [5, с. 9]. У свою чергу, під реальним капіталом слід розуміти перетворену вартість, втілену в матеріальних та інших реальних цінностях, на джерело зростання вартості. Таким чином, капіталізація економічної організації забезпечується за рахунок прибутку компанії та її ринкової вартості.

Враховуючи, що серед усіх банків, утворених як акціонерні товариства (а їх в 2008 році станом на жовтень було 152), на українському фондовому ринку обертаються акції лише двох комерційних банків – «Райффайзен Банк Аваль» та «Укрсоцбанк», капіталізація банків надалі буде розглядатися, виходячи з другого тлумачення.

На сучасному етапі проблему капіталізації часто плутають із проблемою розміру статутного капіталу або із проблемою ліцензійних вимог до розміру регулятивного капіталу. В зв'язку із цим, необхідно чітко зазначити, що проблема капіталізації – це проблема недостатньої адекватності капіталів банків до розміру сформованих ними активів. Тобто проблема полягає не у кількісній, а у якісній площині. Проблема капіталізації – це проблема загальної фінансової стабільності та автономності банківської системи, а отже, проблема належного обслуговування банками прийнятих на себе грошових зобов'язань. Проблема капіталізації – це проблема формування фінансового підмурку банківської системи. Від його якості залежить надійність всієї економічної системи та динаміка подальшого розвитку [4].

Основним індикатором рівня капіталізації банків є відношення сукупного банківського капіталу до ВВП. Існує мінімально необхідне відношення цього показника, норматив якого становить близько 6 % ВВП. В Україні рівень капіталізації банків з року в рік зростає: у 2005 році він становив 5,76 %, у 2006 році – 7,82 %, у 2007 році – 9,75 %, за 10 місяців 2008 року – 11,96 %.¹

Однак, незважаючи на це, капіталізація відбувається за рахунок збільшення кількості банків, а не за рахунок їх фінансового укріплення, що породжує проблему можливих банкрутств банків, хвиля яких може розпочатися вже зараз.

Причиною інтенсивного зростання капіталізації стало, з іншого боку, й більш швидкий приріст капіталу комерційних банків, пов'язаний із входженням у вітчизняну банківську систему інвесторів, порівняно із темпами приросту номінального ВВП. Наприклад, у 2006 році порівняно з 2005 темпи приросту номінального ВВП склали 23,3 %, розміру інвестицій в основний капітал – 34,5 %, відповідно у 2007 році ВВП зріс на 31 %, інвестиції – на 50,5 %. Нижче представлена динаміка обсягів капіталу та статутного капіталу банківської системи України.

Таблиця 1

Капітал банківської системи України, 2002-2008 рр.²

Рік	Капітал		Статутний капітал*	
	млн грн	млн дол США	млн грн	млн дол США
2002	9981	1872	6003	1126
2003	12882	2416	8116	1522
2004	18420	3472	11605	2187
2005	25445	5039	16111	3190
2006	42526	8421	26372	5222
2007	69530	13768	43133	8541
10 міс. 2008	95672	16610	63295	10988

¹ Розраховано за даними НБУ [2].

² Джерело: [2].

* до 2003 рр. – сплачений статутний капітал.

У середньому приріст фінансового капіталу до 2003 року складав щорічно близько 30 %. Однак, темпи помітно прискорилися в останні роки. Якщо в 2003 році приріст капіталу склав 29 %, то вже в 2006 році сукупний капітал зріс на 67,1 % і склав сукупно 42,5 млрд грн. В 2007 році – на 63,4 %, а за 10 місяців 2008 року – на 37,6 %. Збільшення капіталізації відбулося, в основному, за рахунок зростання статутного капіталу діючих банків. Проте, з середини 2007 року і до середини 2008 року зростання капіталізації банківської системи відбувалося за рахунок притоку депозитних коштів населення і підприємств. Так, у 2007 році депозитів фізичних осіб було залучено на 52 % більше, ніж у 2006 році.

Як видно з табл. 1, у жовтні 2008 року розмір капіталу банків у перерахунку на долари США збільшився незначно, а порівняно із вереснем 2008 року скоротився на 12 %, що пов'язано із девальвацією гривні та підвищенням валютного курсу долару. На разі тенденція збільшення курсу американської валюти триває, отже, станом на кінець 2008 року можна буде очікувати, що обсяг капіталу, в тому числі статутного капіталу, комерційних банків України скоротиться більш суттєво.

Свою роль у погіршенні рівня капіталізації банківського сектору у 2008 році зіграли й підвищення облікової ставки НБУ у квітні поточного року з 10 до 12 %, а також у січні нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2). Крім того, почала відчуватися нестача національної валюти в банках. Комерційні банки вирішили цю проблему за рахунок підвищення ставок по депозитам, чим викликали новий короткостроковий депозитний «бум», який призвів до зростання рівня депозитів за наслідками 9 місяців 2008 року на 21,4 % по відношенню до 2007 року. Однак у жовтні поточного року відбулося скорочення обсягу зобов'язань банків за коштами, залученими на рахунки суб'єктів господарювання та фізичних осіб порівняно з вереснем 2008 року на 3 % або на 9,2 млн грн. На поточний момент рівень капіталізації банківської системи знижується у зв'язку з тим, що інвестори почали вилучати свої кошти, а населення – депозити, що підриває стабільність вітчизняної банківської системи.

Зазначені проблеми капіталізації також супроводжуються і такими. По-перше, оцінка капіталу банків може бути завищена, що пов'язане із переоцінкою основних засобів банків; включення до складу активів, які обраховуються для показника капіталізації, вартості сумнівних та безнадійних кредитів, які в загальному кредитному портфелі банків за нормативом не мали б перевищувати 5 %, але в багатьох банках станом на 1 півріччя їх частка сягала до 20 %.

По-друге, зниження прибутку банків є природним наслідком надання на початку року дешевих кредитів та залучення дорогих депозитів. Подальше підвищення ставок

кредитування цілком логічно призвело до скорочення попиту на кредитні ресурси, тож нормативу адекватності регулятивного капіталу стало важко дотримуватися багатьом банкам. За період до загострення кризи (станом на 01.09.2008 року) спостерігалось зростання прибутковості статутного капіталу комерційних банків, за даними АУБ [1], з 1,744 % на 1 лютого 2008 року до 9,54 %, а також прибутковості активів відповідно з 0,130 до 0,799 %. Однак в останні місяці така тенденція порушилася, і деякі банки опинилися майже на межі банкрутства, тож рівень прибутковості впав. Це пов'язано із неспроможністю населення повернути кредити, а також банків відповідати за своїми зобов'язаннями перед вкладниками. Цікавим є те, що найбільший рівень прибутковості продемонстрували дрібні, регіональні банки, такі, як, наприклад, «Каліон банк Україна», «Сітібанк Україна», «Олімпійська Україна» тощо. Банки першої десятки мають помірний рівень рентабельності, проте, забезпечують найбільшу питому вагу прибутків. До цих банків, за даними АУБ, відносяться «Укрсоцбанк», «Райффайзенбанк Аваль», «Приватбанк», «Укрексімбанк» та «Укрсіббанк».

По-третє, капіталізація банків, що складається на підставі ринкової вартості їх акцій не відображає їх реального фінансового стану, оскільки ці акції не обертаються на ринку. Акції банків, що «котуються» на фондовій біржі, – «Райффайзенбанку Аваль» і «Укрсоцбанку», перебувають у складі т. зв. «блакитних фішок» вітчизняного фондового ринку, які є об'єктами спекуляцій на ринку, що призводить до фіктивного завищення їх ринкової вартості.

Факторами зростання капіталізації банків за період 2005-2008 роки стали такі:

1. Політика НБУ, спрямована на підвищення вимог до статутних капіталів банків. Це зумовлено змінами у Законі України «Про банки і банківську діяльність», якими передбачено створення нових банків лише у формі відкритих акціонерних товариств та кооперативних банків і підвищення вимог щодо мінімальних розмірів їх статутного капіталу до 10 млн євро [3, с. 28].
2. Підвищення інвестиційної привабливості комерційних банків. Великі угоди з купівлі контрольних пакетів акцій іноземними інвесторами продемонстрували власникам банківських установ залежність між величиною капіталу і кінцевою ціною продажу. Так, за підсумками 2007 р. частина іноземного капіталу в статутному фонді українських банків досягла 35 %. Статутний фонд банків із часткою зарубіжного капіталу досяг 10 млрд грн, що складає 38 % від загального статутного капіталу національної банківської системи.
3. Зростання ринку ритейлових банківських послуг. У 2004 році основним продуктом банків було автокредитування, хоча ця послуга була в числі провідних і в 2007-2008 роках, в 2005-2006 роках провідне місце серед

послуг зайняло іпотечне кредитування, а в 2007 році банки активно пропонували кредитування за допомогою кредитних карток.

4. Дозвіл на утворення субординованого боргу, шляхом емісії облігацій.

Проте, в умовах кризи ці фактори перестають діяти, оскільки загальне падіння купівельної та платоспроможності економіки України нівелює використання подібних важелів для підвищення капіталізації. Тож постає завдання пошуку інших методів та шляхів стабілізації та зростання капіталізації українських банків.

Взагалі, фахівці виділяють такі основні шляхи підвищення капіталізації банків України:

- 1) збільшення капіталу за рахунок розміщення акцій власної емісії;
- 2) збільшення показника адекватності капіталу через консолідацію банківської системи (консорціумне кредитування, створення банківських об'єднань, злиття банків, реорганізація банків);
- 3) збільшення капіталу за рахунок субординованого боргу (шляхом випуску депозитних сертифікатів, банківських облігацій та єврооблігацій);
- 4) збільшення капіталу за рахунок прибутку;
- 5) зменшення обсягів ризикових активів [4].

Для вирішення проблеми капіталізації Нацбанк вже провів раніше ряд заходів, зокрема дозволив банкам випускати облігації, виступив із пропозицією свого капіталу на міжбанківському кредитному ринку тощо, однак, кредитні ресурси не дають такої міри капіталізації, як інвестиції, нарощування статутного капіталу за рахунок прибутків та збільшення кількості засновників. Проте, в умовах світової кризи іноземні інвестори вилучають свої інвестиції з менш розвинутих економік, що спричиняє значний негативний вплив, крім того, з урахуванням ефекту мультиплікатора, подібні події призводять до падіння ВВП та гальмування розвитку економіки. Тому в складних економічних умовах українські банки не можуть розраховувати на зовнішні джерела поповнення капіталу.

З іншого боку, можна застосувати досвід інших країн, що полягає в підвищенні рівня концентрації банківського капіталу шляхом консолідації банків. На переконання В. Міщенко [9], найефективнішим напрямом реорганізації має стати злиття та приєднання банківських установ, а також утворення банківських корпорацій, банківських і фінансових холдингових груп. Такий шлях багато вітчизняних науковців і практиків визнають як пріоритетний. Подібні процеси мають місце і в Україні. Наприклад, загальна тенденція зростання капіталу фінансових інститутів пояснюється тим, що 2005-2007 рр. – це період злиття та поглинання у фінансовій сфері. В той же час, на сьогодні жоден банк не бажає взяти на себе зобов'язання інших банків, тому хвиля злиттів та поглинань у банківській сфері припинилася. Це цілком природно, коли навіть потужні світові компанії відмовляються від раніше запланованих угод

поглинання та злиття (наприклад, компанія Toyota, що планувала придбання автомобільного заводу Volvo).

Нарощування капіталу за рахунок розміщення акцій власної емісії та нарощування субординованого боргу постає неефективним заходом в умовах кризи, коли індекс найбільшого торговельного майданчика ПФТС, який обіймає частку у 85 % всього фондового ринку України, за рік впав більш, ніж у 6 разів, відповідно, знизився і обсяг торгів. Тож банки можуть зіткнутися із проблемою розміщення цінних паперів та нестачі вільних ресурсів на фінансовому ринку.

Що стосується спрямування прибутку на збільшення капіталу банків, то Кабінет Міністрів України в жовтні 2008 році висунув пропозицію щодо зобов'язання банків, які не дотримуються нормативів банківського законодавства, спрямовувати весь прибуток на капіталізацію. Таку норму планується впровадити до 2011 року, про що підготовлено відповідний законопроект. Однак, на думку вчених [10], така норма може бути дієвою і для інших банків, якщо цей прибуток буде звільнено від оподаткування.

Високі обсяги ризикованих активів виступають однією з головних причин занепаду банківської системи під час фінансово-економічної кризи в Україні. Недбала політика комерційних банків призвела до зростання частки активів, що мають високий ступінь кредитного ризику, що супроводжувався зростанням і ринкового ризику банків, мала наслідком зниження платоспроможності великої кількості українських банків. Забезпечення діяльності деяких банків наприкінці 2008 року відбувалося лише за рахунок фінансової підтримки НБУ. Тож зниження частки ризикованих активів є актуальним напрямом покращення капіталізації вітчизняних банків.

Висновки. Проблема капіталізації вітчизняної банківської системи дуже гостро постала в умовах фінансово-економічної кризи, що зумовило неабияку увагу до неї як з боку вчених, так і з боку керівних органів, зокрема НБУ та КМУ. Позитивна тенденція нарощування капіталів банків та включення до лістингу ПФТС двох провідних банків України у 2006-2008 роках була знівельована наприкінці 2008 року, причиною чого став відтік іноземних інвестицій з економіки України, падіння обсягів торгів на фінансових ринках, дефіцит фінансових ресурсів та загальна стагнація економіки України. У зв'язку з цим, постала необхідність пошуку шляхів підвищення капіталізації або принаймні її збереження на попередньому рівні комерційних банків.

Економічна теорія та практика виділила п'ять основних шляхів підвищення капіталізації українських банків. Найбільш пріоритетними з них вчені назвали консолідацію банківського капіталу. Однак, в умовах кризи, коли кожен банк має погасити власні зобов'язання, прийняття на себе ще й чужих боргів та проблем зумовить поглиблення фінансової кризи на мікроекономічному рівні.

Найбільш доцільними шляхами управління капіталізацією банку на сучасному етапі вбачається реінвестування прибутку банків, а згідно з даними АУБ, принаймні 158 банків є прибутковими, тож цей захід може підвищити капіталізацію банків, хоча і несуттєво. Також – зниження обсягу ризикованих операцій, основну роль в чому має

відіграти прийняття відповідних нормативно-правових актів НБУ та ВРУ з регулювання діяльності та дотримання нормативів комерційних банків.

Подальші дослідження з даного питання можуть бути спрямовані на обчислення економічного ефекту від зазначених заходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асоціація українських банків // www.aub.com.ua.
2. Бюлетень НБУ. – № 12. – 2008.
3. Герасименко В. Концентрація банківського капіталу і методи оцінки її рівня // Вісник НБУ. – № 4. – 2007. – С. 28-32.
4. Каба О.В. Проблема капіталізації банків на шляху інтеграції фінансово-кредитної системи України // http://www.rusnauka.com/5_NTSB_2007/Economics/20371.doc.htm.
5. Капіталізація економіки України / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, д-ра екон. наук А.А. Гриценка. – К.: Ін-т екон. та прогнозув, 2007. – 220 с.
6. Крохмалюк Д. Банківська наука й аналіз економічних процесів // Вісник НБУ. – № 1. – 2007. – С. 36-65.
7. Кузнєцова А., Другов О., Рисін В. Оцінка впливу іноземного капіталу на функціонування банківської системи // Вісник НБУ. – № 1. – 2007. – С. 24-27.
8. Малова Т.А. Капитализация в условиях российской экономики: Теоретические и практические аспекты. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 208 с.
9. Міщенко В. Проблеми капіталізації та консолідації банківської системи України // Вісник НБУ. – № 10. – 2008 р. – С. 2.
10. Марцин В.С. Проблеми і шляхи підвищення капіталізації банківських установ в управлінні капіталом банку // Фінанси України. – 2007. – № 2. – С. 77-88.
11. Шевцова О. Мадзюк Г. Життєвий цикл банківської установи як економічної організації // Вісник НБУ. – № 1. – 2007. – С. 28-31.

Рецензенти: Бажал Ю.М., д.е.н., професор;
Верланов Ю.Ю., к.е.н., професор.

© Ципліцька О.О., 2008

Надійшла до редакції 09.12.2008 р.